

PIRMIEJI LATVIJOS KARINIAI DALINIAI

*Juris CIGANOVAS (Juris Ciganovs)
istorijos magistras*

Latvijas Republika buvo paskelbta 1918 m. lapkričio 18 d. Tada būsimosios valstybės teritorija tebebuvo okupuota vokiečių kariuomenės, vyrėjo Rusijos, Vokietijos ir Austrijos-Vengrijos imperijos. Įvykių liudinininkai ir tyrėjai vėliau pripažino, kad „buvo atėjęs gražių iliuzijų metas“¹. Tai buvo matyti iš JAV prezidento V. Vilsono keturiolikos punktų deklaracijos – laisvė visoms tautoms nepriklausomai nuo jų dydžio².

Nepriklausomos Latvijos valstybės idėjos puoselėtojai Latvijos tautinei tarybai (*Latvijas Tautas padome*), įkurtai dieną prieš pačios valstybės paskelbimą, t.y. 1918 m. lapkričio 17 d., tuo metu mažiausiai rūpėjo jaunios respublikos gynyba. Politiniuose LTT planuose tebuvo numatyta sukurti Tautos šauktinių karines pajėgas³.

Įkūrus Latvijos Respubliką, jos Laikinoji vyriausybė neskubėjo formuoti Latvijos karinių dalinių. Latvijos teritorijoje faktinė valdžia priklausė vokiečių kariuomenei, kuri pagal Kompjeno paliaubų sutartį buvo dislokuota kaip apsauga nuo galimo bolševikų prasiveržimo į Vakarus. Tačiau po 1918 m. lapkričio revoliucijos vokiečių armija pradėjo greitai irti. Sulaužydama Bresto taikos sutartį, lapkričio 25 d. Sovietinės Rusijos Raudonoji armija ėmė pulti Latviją. Drauge su raudonarmiečiais į Latviją grįžo ir legendiniai latvių šauliai, kurių dauguma tuo metu jau buvo paveikti bolševikų agitatorių. Nenučiuokdami apie tikrąsias Latvijos Respublikos atsiradimo aplinkybes, šauliai buvo įsitikinę, jog eina į kovą prieš vokiečius. Savo ruožtu dauguma Latvijos civilių, išvargintų penkerius metus trukusio karo, karinės šlovės gaubiamuose šaulių pulkuose matė išvauduotojus iš vokiečių okupacijos. Nestabilumas šalies viduje ir už jos ribų

¹ Kripēns A. “Kalpaka bataljons un Baloža brigāde”. – Red. K. Freimanis. Printed by Mintis Pty. LTD., Belmore, N.S.W. Australia, [b.g], 13. lpp.

² Seskis J. “Latvijas valsts izcelšanās pasaules kara notikumu norise. Atminas un apcerējumi (1914.-1921.)” – R.: balta, 1991.-153. lpp.

³ Freivalds O. “Latvijas politikās partijas 60 gados”. – Kopenhāgena, 1961.-61. lpp.

skatino L. Ulmanio vadovaujamą Laikinąją vyriausybę pradėti kurti nacionalinius dalinius.

Gynybos ministerija buvo įsteigta lapkričio 22 d. Ministru gruodžio 6 d. paskirtas advokatas J. Zalitis, buvęs Rusijos Valstybės Dūmos deputatas⁴.

Dar nepaskelbus nepriklausomybės, kai kuriuose miestuose ir valsčiuose latviai, buvę caro armijos karininkai, pradėjo organizuoti savisauogos būrius kovai su plėšimais ir niokojimais, kurių vis daugėjo didėjant moralinei okupacinės vokiečių kariuomenės degradacijai. Pavyzdžiui, tokiomis aplinkybėmis susidariusiame Cėsių miesto ginkluotame dalinyje tarnavo 30-40 karininkų⁵.

Gynybos ministras J. Zalitis, suprasdamas, kad vien savo jėgomis ministerija nepajėgi suorganizuoti stambių karinių junginių (didelių problemų kilo dėl aprūpinimo amunicija ir šaudmenimis, kurių Latvijos vyriausybė paprasčiausiai neturėjo), gruodžio 7 d. Laikinosios vyriausybės vardu sudarė sutartį su Vokietijos vyriausybės įgaliotiniu Latvijoje A. Vinigu dėl šauktinių kariuomenės (Landeswehr) kūrimo ir sudėties⁶.

Sutartyje buvo numatyta suformuoti 26 kuopas ir 6 artilerijos baterijas pagal nacionalinį principą: 18 latvių, 7 vokiečių, 1 rusų kuopas, taip pat 3 latvių ir 2 vokiečių artilerijos baterijas. Pabaltijo vokiečiai, likę ištikimi Vokietijai, galėjo stoti į Landesverą. Planuota suformuoti karinius junginius, kuriuose iš viso tarnautų 6000 savanorių. Kuriamos kariuomenės – vadinamojo Pabaltijo Landesvero – vadu buvo planuojama paskirti neutralios valstybės karininką, tačiau galiausiai juo tapo vokiečių kariuomenės majoras Šaibertas⁷.

Savanoriams verbuoti Latvijos teritorija buvo suskirstyta į keturias apygardas: Rygos, Vidžemės, Kuršo, Latgalos⁸. Gynybos ministerija pradėjo formuoti karinius dalinius. Pagal sutartį stojimas į Landesverą buvo savanoriškas, išskyrus Rygą, kur gruodžio 17-20 d. paskelbus karininkų ir

⁴ Latvijas Valsts Vēstures arhīvs (LVVA), 1468.f, 1. apr., 1.1., 1.lp.

⁵ "2. Ventspils kājnieku pulka izd., 1936.-12.lpp.

⁶ LVVA., 1899.f., 2.apr., 278.l., 10.-14.lp.

⁷ Bērziņš V., Bambāls A. "Latvijas armija". – Rīga: Zinātne, 1991.-8.lpp.

⁸ "Mūsu armija tapšanā, valsts izcīnīšanā un tagadējos sasniegumos". – Rīga: a/s Golts un Jurjāns, 1929.-23.lpp.

instruktorių mobilizaciją buvo sutelkta 300 kariškių⁹. Jau nuo gruodžio 3 d., vadovaujant kapitonui (vėliau generolui ir gynybos ministru) J. Balodžiui, pradėtas formuoti „instruktorių rezervas“¹⁰. Tai buvo pirmasis latvių karinis junginys. Spartus Raudonosios armijos puolimas iš Rytų sutrikdė latvių dalinių formavimą Latgaloje ir Vidžemėje. Cėsiuose kuopa buvo formuojama gana sklandžiai. Nepaisant to, kad per trumpą laiką į kuopą savanoriais įstojo apie 300 žmonių, dauguma jų artėjant raudoniesiems, teisindamiesi įvairiomis priežastimis, išsiskirstė po namus. Vis dėlto gruodžio viduryje Cėsių kuopoje tarnavo 60-70 žmonių¹¹.

1918 m. gruodžio 20 d. gynybos ministro J. Zaličio įsakymu Nr. 13 tą pačią dieną suformuotos Atskirosios (Studentų) kuopos vadu paskirtas kapitonas N. Grundmanis¹². Dar oficialiai neįkūrus šios kuopos, patriotinių jausmų vedini studentai ir gimnazistai stojo į latvių karinius dalinius. Lapkričio pabaigoje studentai pradėjo rinktis Latvių visuomenės namuose, kur ruošėsi karo tarnybai. Visi savanoriai priklausė Latvijos studentų korporacijoms: SELONIJA, TALAVIJA, FRATERNITAS MOSCOVIENSIS, LETONIJA, LETGALIA¹³. Studentų kuopa buvo pirmas karinis junginys, turėjęs vienodą uniformą: baltus puskailinius ir prancūziškus šalmsus „ADRIAN“.

Gruodžio mėnesio antroje pusėje po gruodžio 17-19 d. mobilizacijos Rygoje susiformavo dvi Latgalijos karininkų ir puskarininkų kuopos. Iš pradžių jose tarnavo 250 žmonių. Gruodžio 20 d. buvo patvirtinti trijų Rygos apsaugos kuopų etatai.

Gynybos ministerija 1918 m. gruodžio 27 d. Rygos miesto centre suorganizavo latvių karinių dalinių – Studentų kuopos ir Instruktorių rezervo – paradą. Pirmą kartą karinės komandos skambėjo latviškai¹⁴.

Provincijoje latvių daliniai formavosi labai vangiai ir nepatenkinamai. Jelgavoje sutelkta 40 žmonių, Tukume – 70 žmonių, Liepojoje užsiregistravo 80 buvusių karininkų, tačiau į kariuomenę jie nestojo¹⁵. Artėjant Raudonajai armijai, dauguma jų išsibėgiojo.

⁹ LVVA, 1468. f., 1.apr., 1.1. 15.lp.

¹⁰ “Pagaidu valdības vēstnesis”. – 1918.-23.dec.

¹¹ “2. Ventspils kājnieku pulks”, 26. lpp.

¹² Apsardzības ministra pavēles. -1918.g., Nr.13.

¹³ Penikis M. “Latvijas armijas sākums un cīnas Latvijā līdz 1919. g. jūlijam”.- Rīga: 1932.-6.lpp.

¹⁴ “2. Ventspils kājnieku pulks”, 26.lpp.

¹⁵ LVVA, 1468.f.1.apr.,280l., 1.lp.

1918 m. gruodžio 24 d. Laikinoji vyriausybė Rygoje ir Rygos apygardoje paskelbė karininkų ir instruktorių mobilizaciją. Vėliau valdžia ryžosi skelbti visuotinę mobilizaciją, turėjusią prasidėti 1919 m. sausio 3 d., tačiau jau buvo per vėlu. Baltijos Landesvere tarnavo 1050 žmonių, tačiau iš tikrųjų tinkamai paruoštų karių buvo daug mažiau¹⁶. Latvių tauta dar netikėjo savo nepriklausomo valstybingumo idėja ir didžioji gyventojų dalis latvių karinius dalinius laikė vokiečių liokajais.

Nepalyginamai geriau vyko Pabaltijo vokiečių mobilizacija. Okupacinė vokiečių valdžia jiems rodė didesnę palankumą ir iš 8-osios vokiečių rezervinės armijos atsargų gausiai parūpino ginklų, uniformų ir maisto atsargų. Šie kariniai junginiai karo veiksams buvo pasirengę tinkamiau už latvių dalinius. Tačiau ir jie negalėjo sulaukyti bolševikų slinkimo į šalies gilumą. 1919 m. sausio 1 d. sutriuškinus vokiečių Geležinę brigadą ir Landesvero dalinius ties Inčukalnu, Rygos likimas buvo nulemtas. Raudonosios armijos artėjimas sustiprino latvių karių netikrumo jausmą, padidino dezertyravimą. Sausio 3 d. į Jelgavą pasitraukė Laikinajai vyriausybei likę ištikimi maždaug 200 karių.

Sausio 5 d. vakare Valstybinių įstaigų tarnautojai traukiniu išvyko iš Jelgavos į Liepoją. Saugodami vyriausybę kartu su ja pasitraukė ir Atskirosios (Studentų) kuopos kariai. Tą pačią dieną visi kiti latvių daliniai buvo sujungti į Atskirąjį latvių batalioną, kuriam vadovavo papulkininkis O. Kalpakas¹⁸. Batalionas įėjo į Landesvero sudėtį ir buvo pavaldus Landesvero vadovybei. Batalionas traukdamasis pasiekė Ventos upę, kur 1919 m. sausio 29 d. mūšiu ties Skrunđa prasidėjo Latvijos vadavimas iš bolševikų jungo. Vasario 3 d. batalione tarnavo 276 žmonės (iš jų 245 įėjo į kovinę sudėtį)¹⁹. Po dviejų savaitių atvyko pirmasis pastiprinimas – dalis Studentų kuopos.

1919 m. pradžioje Laikinoji vyriausybė nutarė pradėti Latviją vaduoti ir iš šiaurės. Laikinosios vyriausybės atstovas kapitonas J. Zemitanis sausio 7 d. išvyko į Revelį (Taliną). Jis turėjo sudaryti sutartį su estų kariuomenės vadu pulkininku J. Laidoneriu, kad būtų galima organizuoti

¹⁶ Bambāls A. "Āpsardzības ministrijas pirmie šzoli latviešu nacionālā karaspēka veidošanā" // "Latvijas arhīvi", 1998, Nr.1., 55.lpp.

¹⁷ "2. Ventspils kājnieku pulks", 35.lpp.

¹⁸ LVVA, 1515.f., 1.apr., 131.1., 1.lp.

¹⁹ turpat, 189.lp.

latvių kuopas Estijoje²⁰. Sausio 26-28 d. Revelyje, Tartu, Pernu buvo mobilizuota 670 Latvijos piliečių. Estų karinėms pajėgoms išvadavus šiaurinius Latvijos valsčius, mobilizacija vyko toliau²¹. Vasario 18 d. buvo išleistas įsakymas formuoti Valmieros 1-ąjį pėstininkų pulką. Kovo pabaigoje latvių karių skaičius šiaurinėje Latvijoje pasiekė 2100 žmonių. Kovo 31 d. sukurta Šiaurės Latvijos brigada, kuriai vadovavo J. Zemitanis.

Šalies pietuose ir Kuržemėje, nepaisant įvairių vokiečių valdžios trukdymų, didėjo Atskirojo latvių bataliono karių skaičius. Kovo mėnesį vyko sėkmingas bataliono ir vokiečių Landesvero dalinių puolimas. Kovo 3 d. latvių daliniuose Kuržemėje tarnavo 947 žmonės, balandžio mėnesį – 1324.

Kovo 21 dieną Atskirasis latvių batalionas buvo performuotas į brigadą. Po O. Kalpako mirties brigados vadu tapo J. Balodis²². Atskirąją latvių brigadą vadino Pietų brigada, kad atskirtų nuo Šiaurės Latvijos brigados. Abiejų brigadų dar laukė sunkūs mūšiai. Kiekvieną dieną didėjo karinių dalinių jėga. 1919 m. liepos 11 d. abi brigados buvo sujungtos į vieną Latvijos armiją, kurios vadu tapo generolas D. Simonsonas²³.

²⁰ “4. Valmieras kājnīeku pulka vēsture”.-[b.v.]

²¹ LVVA, 1468.f., 1.apr., 131., 49.lp.

²² “2. Ventspils kājnīeku pulks”, 144.lpp.

²³ LVVA. 3601.f., 1.apr., 4.1., 1.lp